

TO THE ONES WHO KENDİ TARİHİNİ ARAYANLARA

SEEK
THEIR
HISTORY

ESRA ERSEN

INITIAL CONDITIONS, MOTIVES, AND DEVELOPMENT

When I was invited to work with one of the researchers at Zentrum Moderner Orient, the initial expectation was for me to approach the concept specified in the research and exhibition project entitled *In Search of Europe?*

Before this invitation I had not had the chance to work with researchers for long time stretches. I had recently worked on a project focusing on a certain time period of Ottoman history. After I met Leyla von Mende in Istanbul, I found out that her master thesis also dealt with a similar era and group. Therefore I felt that taking part in this project would be intellectually stimulating and enriching, so I decided to accept the invitation.

My intention was not to just read von Mende's academic articles and then follow that up with an endeavor of my own. On the contrary, I expected the process to be of a cooperative and co-productive nature. That is to say, I expected to come together with von Mende to further an existing body of knowledge, moving towards a project that would be sourced from mutual creative involvement. I believed this collaboration would bring about a learning experience in which we would allow ourselves to step out of our mutual comfort zones and would be willing to take risks together.

During our collaboration, Leyla shared a significant amount of research material with me; I would not have been able to access these easily on my own. These materials consisted not only of travel books published in Turkish that had long been out of print, but also of work summaries of textual sources published in Ottoman, as well as literature about the Balkans.

Nevertheless, we came to be aware of some key differences during the course of our exchange. Leyla was more interested in sharing and discussing her research material and texts, but preferred not to participate in the production of the artwork. More than willing to provide me with resources, but feeling that scientific research and the artistic production process were two different matters, she did not feel comfortable becoming involved in a hands-on way in the actual artistic production.

This became all the more clear during the workshop that was held with the other researchers and artists in November 2012. This was the first meeting the project's artists attended; the project's researchers had already met before with the curator. Over the course of the weeklong meetings, some of the artists observed that in reality, quite a number of researchers did not seem to want to participate in the exhibition project. These researchers objected to the

BİRLİKTE ÇALIŞMA PRATIĞİNE DAİR ...

Bilimsel araştırmalar yapan bir kurumun insiyatifi ve belirlediği konsept bağlamında araştırmacılardan biriyle çalışmam için davet edildiğimde beklentiler bir bakıma onun araştırma konusu üzerinden genel konsepte yaklaşmamdı.

Daha önce herhangi bir araştırmacıyla uzun süre birlikte çalışma deneyimim olmadı. Yakın zamanda başka bir proje bağlamında Osmanlı tarihi ile ilgili bir konu üzerinde çalışmıştım. Leyla ile İstanbul'da tanıştığımda onun da master tezinde benzer bir dönem ve grupla ilgilendiğini öğrendiğimde, şu anda üzerinde çalıştığı konuya yabancı olsamda besleyici olacağını düşündüğüm için projeye dahil olmaya karar verdim.

Ama arzu ettiğim, Leyla'nın metinlerini alıp okuyup bir kaç buluşmadan sonra kendi projemi gerçekleştirmek değildi. Daha çok birlikte üretimin görünür olduğu, iki tarafın da sürece aktif olarak katıldığı, önerilerde bulunduğu, benim Leyla'nın araştırma sürecine onunda benim üretim sürecime dahil olduğu bir çalışmaydı. Bir bakıma kendimizi güvende hissettiğimiz alanlarımızdan çıkıp birlikte risk aldığımız bir süreci deneyimlemeliydik.

Leyla bu süreçte kolay ulaşamayacağım sayıda araştırma malzemesini benimle paylaştı. Bu malzeme Türkçe'de yayınlanmış ama baskıları tükenmiş seyahatnamelerin yanı sıra, Osmanlıca yayınlanmış kaynakların içeriğini kavramamı sağlayacak çalışma özetleri ve Balkan coğrafyasına dair bir literatürü de içeriyordu.

Ancak çalışma sürecinde beklentilerimizin birbirinde çok farklı olduğunu gördük. Benim bahsettiğim deneysel çalışma talebi karşısında Leyla daha çok elindeki araştırma malzemesini ve metinleri paylaşıp tartışmak, ama projenin üretim sürecine dahil olmak istememekte, bilimsel araştırma ve sanatsal üretim sürecinin birbirinden ayrı tutmak gerektiğini düşünmekteydi.

Ama bütün bunları tam olarak anlamlandırmam Kasım 2012'de diğer sanatçılar ve araştırmacılar ile birlikte gerçekleştirdiğimiz bir atölye çalışması sırasında mümkün oldu. Bu, bizim sanatçılar olarak dahil olduğumuz ilk, ama kurum ve kuratörün araştırmacılar ile sergi bağlamında yaptığı ikinci büyük toplantıydı. Bir hafta boyunca süren toplantılarda araştırmacılardan bir kısmının hiç de içinde

content and the procedures of the project and stated certain expectations from the curator. Since the researchers were used to working with clearly defined methodologies in their academic work, this exhibition project entailed a certain amount of risk for them. The risk in this particular instance was to further dialogue and research without being bound to a set of academic parameters. During the first meeting, I became aware of unsolved structural problems and the discussions about them. Witnessing the ensuing disagreements and tension, I decided not to insist on continuing my collaboration with Leyla.

LEYLA'S RESEARCH MATERIAL AND THE HISTORICAL CONTEXT

The first movements towards westernizing the Ottoman Empire took place between the end of the 17th and beginning of the 18th centuries. In the aftermath of the defeat of the Ottoman army in Vienna and the subsequent peace treaties, the Empire decided to send ambassadors to observe and report on the developments in Europe. *Sefaretnames* (Ottoman Embassy reports), which occurred concomitantly with the establishment of the first print works, had a noteworthy impact on the Ottoman Empire.

The second major westernization movement, the *Tanzimat* (meaning reorganizations, reforms), took place between 1839 and 1876. The main actors of this transition period were diplomats and students who had visited Europe and were influenced by European ideas, as well as intellectuals and bureaucrats who were acquainted with European languages. This period was not only marked by military developments and technological innovation, but also by political, social, and constitutional changes, which ultimately influenced the establishment of the Turkish Republic.

Parallel to the global paradigm changes which occurred at the beginning of the former century (1914-1925), the Ottoman Empire collapsed and the Turkish Republic was founded (1923). This period witnessed massive changes that had started during the Ottoman Empire and continued with the founding of the Turkish Republic. Thus the beginning of an historical era in which political reforms were aiming at revolutionizing traditions, habits and vision, hence moving towards modernization, in the direction of Europe...

One of the most important reforms of the Republic, changing the alphabet, took place in 1928. The shift from Arabic to the Latin alphabet brought a radical rupture to the collective memory of the public, also disassociating future generations

yer almak istemedikleri bir sürece dahil olduklarına şahit olduk. Projenin içeriğine ve yürütme biçimine dair itirazları ve küratörden bazı beklentileri vardı. Araştırmalarını daha önceden belirlenmiş metodları kullanarak ilerletme pratiğinden geliyor olmaları böyle bir projede risk almaları anlamına geliyordu. İlk toplantıda çözüme kavuşmamış yapısal problemlerin varlığından, bunun etrafında dönen tartışmalardan haberdar olmak, ortaya çıkan anlaşmazlıklara ve bunun yarattığı gerimlere şahit olmak benim içinde projeyi sonuna kadar Leyla ile yürütme arzumdaki ısrarımdan vazgeçmemde önemli bir etken oldu.

LEYLA'NIN ARAŞTIRMA MALZEMESİ VE TARİHSEL BAĞLAM...

Osmanlı'da ilk batılılaşma hareketleri 17.yy sonu, 18.yy başlarına rastlıyor. Viyana yenilgisi ve imzalamak zorunda kalınan anlaşmaların ardından Avrupa'daki gelişmeleri takibe gönderilen ilk elçilerin yazdıkları sefaretnamelerin etkileri zamanla imparatorlukta kendisini gösteriyor.

İkinci büyük anlamda batılılaşma hareketi ise Tanzimat (1839-1876), kelime anlamı olarak düzenlemeler, reformlar anlamına geliyor. Bu dönüşümde rol oynayan aktörler Avrupa'daki gelişmeleri yerinde takip eden, düşün dünyasından etkilenen, diplomatlar, öğrenciler, batı dillerini bilen aydınlar ve bürokratlar oluyor. Bu dönemdeki gelişmeler sadece askeri ve teknik alanda sınırlı kalmıyor, Cumhuriyet'in kurulmasına kadar sürececek siyasal, sosyal ve hukuksal alanları da kapsayan bir dizi dönüşümde beraberinde getiriyor.

Geçen yüzyılın başlarında yaşanan global paradigma değişimine (1914-1925) paralel Osmanlı İmparatorluğu yıkılıp ve yerine Türkiye Cumhuriyeti kuruluyor (1923). Tanzimat'la başlayan, Cumhuriyet'in kurulmasıyla devam eden süreçte geleneği, alışkanlıkları ve bakış açısını değiştirmeye çalışan politik reformların yönü tamamıyla modern olana ve Avrupa'ya dönüyor.

Genç Cumhuriyet'in en önemli reformlarından biri olan Harf inkılabı 1928'de gerçekleşiyor. Arap alfabesinden Latin alfabesine geçişle toplumsal belleğin yanısıra gelecek kuşakların geçmişle olan ilişkisi de radikal bir biçimde kesintiye uğruyor. Çevirilmiş metinlerin dışında kalan

with the past. With the exception of translated texts, the vast majority of resources in the libraries and archives became incomprehensible and illegitimate to the public.

The majority of Leyla's research materials consisted of a variety of periodicals and travel books which had been published during the late period of the Ottoman Empire and were now in the archives. These texts were written in Ottoman Turkish with Arabic script and unless they were simplified and translated into modern Turkish, they could not be understood or benefited from by contemporary readers.

After engaging with these texts which had been published during the Republican Era and after reading Leyla's translations, I started to get a deeper understanding of the Ottoman society and my own history; a period previously unknown to me began to emerge. Though the texts describe travels to former Ottoman provinces (i.e., the Balkans), they also bear the voices of their authors in a very clear manner; the authors are constantly reflecting on their experiences, constantly bringing in their own subjective viewpoints. Those subjectivities were where I could trace the nuances of the society they lived in and belonged to, as well as their intellectual engagement with the world. It was fascinating to discover how well educated they were as cosmopolitan travelers wandering around the world, describing their travels through well-chosen words and metaphors.

In the process of developing this project, I also became interested in non-scholarly sources – outside the scope of the historical and scholarly resources that Leyla recommended – as these sources allowed me to create an alternative assessment of my own. My focus lay in ways of relating to these texts today, and how to bring in new interpretations of the existing body of knowledge.

TWO DIFFERENT ROUTES, TWO VARIANT VISIONS

Europe, as a metaphor, has been redefined many times in intellectual and social arenas, but has never attained a single sharp manifestation. Today's perception of that which is European differs remarkably from that which was accepted as European 150 years ago. It is important to note that the Balkans were part of the Ottoman territory in the beginning of the 19th century, and (with the exception of Greece) became part of the Eastern Bloc in the second half of the 20th century. Most of the former Eastern Bloc countries are now members of the European Union. As the West comes up with countless arguments to reject accepting Turkey into its cultural frame, Turkey has deferred its dream of being recognized as European, and has now redirected its orientation.

kütüphane ve arşivlerdeki malzemelerin çoğu anlaşılır olmaktan çıkıp, keşfedilemeyen yığınlara dönüşüyor.

Leyla'nın da araştırma malzemesinin önemli bir kısmı Osmanlı'nın son döneminde yayınlanmış, bugün çoğu arşivlerde olan gazete dergi ve seyahatnamelerdi. Bu metinler o dönemde Osmanlı coğrafyasında geçerli olan Arap alfabesi ve Osmanlı Türkçe'si kullanılarak yazılmış metinler olması sebebiyle sadeleştirilip, Latin alfabesiyle günümüz Türkçe'sine çevrilmediği sürece bugünün okurları için kolay anlaşılır ve ulaşılır metinler değildi.

Cumhuriyet döneminde yayınlanmış bu metinleri ve Leyla'nın çevirilerini okuduğumda Osmanlı toplumuna ve kendi tarihime dair daha önceden haberdar olmadığım bir dönemi kavramaya başladım. Bu metinler her ne kadar eski Osmanlı topraklarına, Balkanlar'a yapılan seyahatleri anlatsa da, yazarın kendi iç dünyasına ve içinde yaşadığı topluma dair resmi tarihten farklı bilgiler veriyor, onların entelektüel dünyalarına doğru başka bir seyahate çıkarıyordu. Bu iyi eğitilmiş, kozmopolit bir yerden geldikleri belli olan, dünyada olup bitene ilgi duyan, meraklı seyahatlerin neyi nasıl anlattıkları, hangi kelimeleri seçtikleri, nasıl metoforlar kullandıklarını görmek oldukça şaşırtıcı ve etkileyiciydi.

Proje sürecinde Leyla'nın bana önerdiği ve benim keşfetmeye çalıştığım tarihsel ve bilimsel literatürün yanısıra bilimsel olmayan, ama alternatif okumalar yapmamı sağlayacak başka kaynaklarla da ilgilendim. Peşinde olduğum seyyahların metinlerini bugünle nasıl ilişkilendirip, ne tip yeni okumalar yapabiliriz bunları araştırmaktı.

İKİ FARKLI ROTA, İKİ FARKLI VİZYON

Avrupa her dönemde düşünsel ve fiziksel alanlarda yeniden tanımlanan bulanık bir metafor. Bugün ile bundan yüz, yüzelli sene öncesinin Avrupa algısı birbirinden çok farklı. 19.yy başlarına kadar Osmanlı toprakları içinde yer alan Balkanlar yirminci yüzyılın ikinci yarısında (Yunanistan hariç) Doğu Blok'unun bir parçasıydı. Dün Doğu Blok'u içinde yer alan ülkelerin büyük bir kısmı bugün Avrupa parlamentosunda.

Batı, Avrupa birliğine tam üye olma sürecinde kendi kültür çevresi içinde göremediği Türkiye'yi türlü argümanlarla kapıda bekletirken, hayalleri kesintiye uğrayan taraf kendine yeni bir rota çizmeye başladı. Geçen yüzyılın başında Genç Türkler'in Avrupa ile eşit düzeye gelebilmek adına yine ordan referans aldıkları büyük kültürel hedefleri vardı. Bugünün neoliberaleri yada yeni tutucu kesimleri için ise Avrupa'lılarla ekonomik ve politik olarak aynı seviyede müzakere edebilir konuma gelmek, Avrupa diplomasisinin bir parçası olabilmek önemli. Son on-onbeş yıl içinde yaşanan gelişmeler Osmanlı kültürüyle barışık farklı kesimlerin siyasette ve diğer alanlarda söz sahibi olabilmelerini mümkün kıldı. Daha önce baskıyla üstü örtülmüş olan ilgi, biraz nostaljik bir biçimde geri döndü.

Eski Osmanlı toprakları, özellikle Balkanlar, son birkaç yılda değişmeye başlayan Türk dış politikasının özel ilgi alanlarından biri haline geldi. Türkiye yakın geçmişten farklı olarak bölgedeki siyasi ve ekonomik gelişmeleri yakından takip eden batıdan bağımsız politikalar üreten müdahil bir konumda. Bölgede Siyasi ve ekonomik ilişkilerin yanısıra tarihsel bağların canlandırılmasına, Osmanlı kültürel mirasının yeniden inşasına yönelik projeler yürütüyor.

Bütün bu gelişmeler popüler kültürde de yansımalarını buluyor. Hemen hemen bütün Balkan ülkelerinde son bir kaç yıldır oldukça yüksek reyting oranlarına ulaşan Türk dizileri takip ediliyor. Artan sosyo ekonomik ve kültürel gelişmeler bölgedeki Turizm acentalarında ilgisini çekiyor. Bugün birçok tur şirketi çoğunlukla ucuz, yakın ve vizesiz seyahat edilebiliyor olması sebebiyle Balkanlara turistik turlar

In the beginning of the last century, the Young Turks pursued grand cultural objectives sourcing from European grounds in order to be regarded as equals. It is fundamental for the neo-liberalist and conservative front today to be able to negotiate equally with Europeans in economic and political fields, and to play a role in European diplomacy. In the course of the past ten to fifteen years, a fundamentalist front with a predilection for Ottoman culture has been active within the political and social spheres due to the recent political affiliation of the Turkish government. This particular cultural interest had been suppressed by the Republican state of Turkey in the early days of its foundation. Yet interest in Ottoman culture has re-emerged with a nostalgic tone.

Recently, the former Ottoman territories, specifically the Balkans, have become a special area of interest for the changing Turkish foreign policy. Unlike in the recent past, Turkey has become a mediating country which follows the social, political and economic transformations in the area closely and pursues policies which are independent of the West. It carries out projects in the Balkans for strengthening political and economic relations, as well as revitalizing historical ties and reconstructing the Ottoman cultural heritage.

A reflection of these endeavors is visible in popular culture as well; many Balkan countries keep a close tract of Turkish soap operas with high ratings. Additionally, the region has started to attract tourism as it

Above
The SS. Cyril and
Methodius National Library,
Oriental Department,
Sofia, 2013

Next page
Gihannüma, Katip Celebi,
The SS. Cyril and
Methodius National Library,
Oriental Department,
Sofia, 2013
Photographs: **BORIS
BOROWSKI**

continues to develop both socio-economically and culturally, catching the attention of tourism agencies in Turkey. Traveling to nearby places without visa regulations at low costs, especially to places that recall Ottoman history, has become very attractive for Turkish tourists. What is it that tourists search for in the same region Ottoman travelers wrote about a century ago? Unlike the travelers of the Ottoman era, who sought to report on the socio-cultural conditions and potentials of the lost lands, today's tourists visit the ruins and rudiments of a culture that has been lost. Yet in a European land, reminiscing about the Ottoman has now attained an almost exotic status.

SOFIA

I wanted to follow the routes of Balkan tours and track the Ottoman travelers that Leyla considers in her thesis. This felt like the only way to breathe life into the research I had conducted in Berlin. Inspired by the enriching accounts about Sophia written by Ottoman travelers, I began my journey there and decided to end it there as well. With its own rich story, the city of Sofia provided the necessary context for my research and Leyla's thesis, and also blended in with the spirit of the project.

I had the chance to meet with historians, linguists, experts on the Balkans, and with artists. Unfortunately, none of them were aware of the texts composed by Ottoman travelers. One of the researchers from the Department of Turkish Studies, Dr. İrina Sariivanova, referred me to the historians at the Department of Oriental Studies, and added: "At that time, Bulgaria was not under Ottoman rule. Let alone Ottoman history, there is so much to research about Bulgarian history that we do not have the time or the resources even for this."

Indeed, I often heard similar things in Sofia. Surprisingly, the texts on Bulgarian history were no different. Each historical narration of Bulgaria focused on every period in detail, starting from Before the Common Era (B.C.). However, the period when Bulgaria was under the rule of the Ottoman Empire, namely from the year 1382 to the year of its recognition in 1878, and even all the way to when it gained full independence from the Ottomans in 1908 (a period of some 500 years in total), was often only described in a single paragraph.

My visit with Dr. İrina Sariivanova provided me with the fortuitous opportunity to meet with Prof. Dr. Cengiz Hakov, a renowned expert on Turkish history. Dr. Hakov noted the following observation regarding the brief portrayal of the Ottoman period in Bulgaria: "Every State and every society puts

düzenliyor. Bu turların en önemli durakları ayakta kalmış Osmanlı eserlerinin bulunduğu Balkan şehirleri. Kaybedilmiş toprakların sosyo kültürel değişimini ve potansiyelini okuyucusuna aktarmaya çalışan Osmanlı seyyahlarından tam yüzyıl sonra, bugünün seyyahları Balkanlar'a yaptıkları yolculuklarda ne arıyorlar? Türk turistin kendi toprağında yıllarca ilgisiz kaldığı Osmanlı eserleri ve tarihi Avrupa topraklarında birdenbire gurur duyulan, hayranlık uyandıran egzotik bir geçmişe dönüşüyor.

SOFYA

Hem Balkan turlarının güzergahlarını takip etmek, hem de Leyla'nın tezine konu olan Osmanlı seyyahlarının izini sürebilmek istiyordum; bu Berlin'de yaptığım araştırmayı ete kemiğe büründürmenin tek yolu. Seyahate seyyahların uzun uzun anlattığı şehirlerden biriyle, Sofya ile başladım, ve orda da sonlandırmaya karar verdim. Sadece Sofya bile kendi hikayesiyle Leyla'nın tezine de benim araştırmalarım da serginin genel bağlamına da ışık tutuyordu.

Sofya'da akademik çevrelerden gelen Tarihçi, dil bilimci, Balkanist ve sanatçılarla görüşme fırsatı yakaladım. Ne yazık ki hiç biri seyyahların metinlerinden haberdar değildi. Araştırmacıardan ilki Türkoloji departmanından Dr. İrina Sariivanova beni Şarkiyat bölümündeki tarihçilere yönlendirdi ve ekledi "O dönemde hem Bulgaristan Osmanlı himayesi altında değildi hem de bırakın Osmanlı'yı, Bulgar tarihi ile ilgili araştırılacak o kadar çok şey var ki, vakit ve çalışan yetmiyor..."

Aslında benzer cümleleri Sofya'da çok sık duydum. Şaşırtıcı bir biçimde Bulgaristan tarihini anlatan metinlerde farklı bir şey söylemiyordu. M.Ö. çok uzak bir geçmişe dayanan Bulgar tarih anlatımında her dönem derinlemesine irdeleniyor, ancak Osmanlı himayesine girdiği 1382 yılından, iç işlerinde Osmanlı'dan bağımsız bir prenslik olarak tanındığı 1878 ve tam bağımsızlığını ilan ettiği 1908 yılına kadar geçen beşyüz sene gibi bir süre bir kaç cümleyle özetlenip yakın tarihe geçiliyordu.

Dr. İrina Sariivanova'yı ziyaretim sırasında Türkiye tarihi uzmanı Prof. Dr. Cengiz Hakov'la tanışma fırsatım oldu. Bulgaristan'ın Osmanlı himayesi altında kaldığı dönemden

forward a thesis to their own advantage, hence in every high school textbook one is engaged with that viewpoint and version. This material has to be learned. However, at the university I provide my students with opposing arguments outside the border of the curriculum so that they can debate and judge for themselves. Turkey is part of Europe, not because a small part of its territory lies in the Eastern region of Thrace, but because of its existence in Europe for approximately 500 years. If we expunge the Ottomans out of the Balkans, there will be a huge gap in European history..."

Dr. Hakov's recommendation was that I seek out the Orientalists at the National Library in order to gather more information on the travelers. He added that, after those of Istanbul and Cairo, the third largest Ottoman archives were at the National Library of Sofia. His brief explanation of how the archival resources had been brought to Sofia from the Ottoman was so striking that I was completely mesmerized. His explanation was completely in line with Leyla's, and I listened to it as if he were telling a story.

"As in all revolutions, making a break with the past was a necessity," Prof Hakov said, and then went on to tell me about the archives: "The Ottoman archives that were in Istanbul were sold as scrap paper to the paper factories in Bulgaria. Subsequent research revealed that this happened in 1931. Those documents, weighing tons, were later handed over to the Bulgarian National Library following the coincidental discovery that they were significant documents from the Ottoman administration, and included historical information relating to Bulgaria. The Turkish newspapers were then informed about this event, and after deputies entered a motion in the Turkish Parliament, the sale of the remaining documents to Bulgaria was prevented, and some of the documents that had already been sold were recovered."

Prof. Hakov worked at the Balkan Research Institute at the Bulgarian Academy of Sciences. He is known for his research on Atatürk and Turkish modernization. In a conversation regarding the effect Mustafa Kemal's stay in Sofia had on the revolutions which followed the establishment of the new Republic, Prof. Hakov argued that Atatürk "saw Bulgaria as the embodiment of Europe with closest proximity to Turkey".

The period that Mustafa Kemal spent in Sofia was the period in which Bulgaria was trying to rinse itself off its Ottoman character and establish a new identity as it prepared for political, economic, and cultural changes. Mustafa Kemal was sent to Sofia as a military attaché in 1913. He was assigned to military and diplomatic duty, and followed the parliament sessions in order to gather

information. During his fifteen months in Sofia, he not only frequented diplomatic circles but also met with members of Bulgaria's political and intellectual elite.

Following an opera performance in Sofia, Mustafa Kemal commented : "... No matter what they say, I now better understand the reasons of our defeat in the Balkan Wars. I thought these people were shepherds, but they go to the opera. They have a cultural scene surrounding the opera, to say nothing of

1. <<http://www.belgesell.com/ata Turk-ve-bulgaristan.html>>. their artists, musicians, and decorators. They even have an opera building. Will I ever be able to witness the day that we have one?"¹

It seems that the cultural environment in Sofia and what he observed in the way of reforms impressed Mustafa Kemal deeply. This is evident in his communication with friends regarding the condition of the Ottoman Empire: "The Eastern way of thinking should be relinquished. Many social and cultural reforms are necessary to overcome the remnants of the Eastern mentality, and this is the way to salvation."²

Just like Mustafa Kemal, other travelers who visited Sofia in following years were astonished by the rapid changes in society. Viewing it from a distance, they define the new social façade of the city as quite pretentious, critical of the fact that it did not conform with its traditional roots.

"Sofia is a city of – how to put it? – a city of the plebeian. Every corner of the city reminds you of a young village man who has managed to become wealthy; He knows how to adorn himself, yet doesn't know how to dress. Its parks have a hidden smell of farms. When you see the palaces, you see they resemble the big sleeping carriages of long-distance trains and their compartments. It then becomes crystal clear that Sofia is not an Eastern city, yet it is not a Western city, either. If the face is the mirror of the soul, then a city's appearance is the mirror of

3. Şahabettin, Cenap. *Avrupa Mektupları*. İstanbul: Matba'î Amira, 1935/1919; Modern Turkish version: Uluant, Zeynep (ed.). İzmir: Akademi Kitabevi, 1997, p. 7. the life within it. You can grasp the emotions and thoughts of Sofia's people by looking at it" (the poet and traveler Cenap Şehâbeddin).³

In the same article, Şehâbeddin describes the Alexander Nevsky Church, which was built in memory of Russian soldiers who died in the war between the Ottomans and Russians that resulted in Bulgaria's independence:

"When you look at this temple that reminds you of the Kremlin palace, you don't first think about religion and worship. Rather, it reminds you of bricklayers, bankers, and candy sellers.... The exaggerated ornamentation implies a lack of taste rather than an abundance of money. Prudence suits art better than extravagance. The abundant use

cok kısa bahsedilmesine getirdiği yorum şöyleydi: "Her devlet, her toplum Lise kitaplarında kendi menfaatlerine göre bir tez ortaya atar. Bunların bilinmesi lazım. Bunu öğrensinler, ama üniversitedeki kendi öğrencilerime resmi programın yanında farklı muhalif görüşleride veriyorum ki muhakemesini yapabilsinler...Türkiye'nin Avrupa'da olması onun Doğu Trakya'da olan parçasına bağlı değil, onun tarihte beşyüz seneye yakın Avrupa'lı olmasından kaynaklanır, orda ağır basıyor. Osmanlı'yı Balkanlar'dan, merkezi Avrupa'dan çıkarırsak Avrupa tarihinde koca bir boşluk olur..."

O da seyyahlarla ilgili Milli Kütüphanedeki Şarkiyatçı'larla görüşmem gerektiğini, İstanbul ve Kahire'den sonra üçüncü büyük Osmanlı arşivinin Sofya Milli Kütüphanesi'nde bulunduğunu, ve bu arşivin Sofya'ya gelme öyküsünü anlattı. Leyla'dan şehir efsanesi gibi dinlediğim hikayenin burda doğru olduğunu öğrenirken ayaklarımın altındaki zeminin kaydığını hissettim.

"Her devrimden sonra olduğu gibi mesele lazımmış" diyordu Prof. Hakov İstanbul'daki Osmanlı arşivlerinin hurda kağıt olarak Bulgaristan'daki kağıt fabrikalarına satılma hikayesini anlatırken. Sonradan öğrendiğime göre olay 1931 yılında ceryan ediyor. Tonlarca Osmanlı evrakı vagonlarla Bulgaristan'daki kağıt fabrikalarına gönderiliyor. Orda tesadüfen belgelerin Osmanlı arşivine ait olduğu, ve Bulgaristan tarihine dair çok değerli belgeleri de içerdiğinin anlaşılması üzerine evraklar Milli Kütüphane'ye devrediliyor. Türkiye'de gazetelerin durumdan haberdar olması ve bazı milletvekillerinin meclise önerge vermesiyle Bulgaristan'a gönderilmek üzere hazırlanan diğer evraklar satılmaktan bu sayede kurtuluyor, ve bir kısmının geri alınması mümkün oluyor.

Prof. Hakov Bulgar Bilimler Akademisi Balkan Araştırmaları Enstitüsü'nde görev yapmış, Atatürk ve Türkiye modernleşmesi üzerine yaptığı araştırmaları tanınıyor. Prof. Hakov "O Bulgaristan'ı Türkiye'ye en yakın Avrupa olarak gördü" diyor, Mustafa Kemal'in Sofya'da geçirdiği sürecin, Cumhuriyet sonrası gerçekleştirdiği devrimlerdeki rolünden bahsederken.

Mustafa Kemal'in Sofya'da bulunduğu dönem aslında Bulgaristan'ın Osmanlı kimliğinden sıyrılmaya, kendine yeni bir kimlik oluşturmaya çalıştığı, politik, ekonomik ve kültürel alanlarda dönüşüme hazırlandığı bir dönem. 1913 yılında Osmanlı askeri ateşesi olarak Sofya'ya gönderilen, askeri ve diplomatik görevler üstlenen, parlamentonun oturumlarını yakından takip eden istihbarat toplayan Mustafa Kemal,

MISSING
© ESRA ERSEN

burada bulunduğu 15 ay boyunca yalnız diplomatik çevrelerle değil Sofya elitiyle, siyasetçisiyle ve aydınlarıyla tanışma fırsatı bulur toplantılarına davet edilir.

"...Kim ne derse desin, şimdi Balkan Savaşı'nda yenilgimizin nedenini daha iyi anlıyorum. Ben bu adamları çoban diye bilirdim. Oysa baksana operaları bile var. Operada oynayacak sahne sanatçıları, müzisyenleri, dekoratörleri, hepsi yetişmiş, opera binası bile yapmışlar. Bir operaya kavuştuğumuz günü görebilcekliyim?" der izlediği bir

2. <http://www.belgesell.com/ata Turk-ve-bulgaristan.html> operanın ardından.¹Bulunduğu sosyal çevre ve gözlemediği bu dönüşüm onu derinden etkilemiş olucak ki,

Osmanlı'nın içine bulunduğu durumdan bahseder arkadaşlarına: "Doğuya özgü düşünce yapısından çıkılmalıdır. Toplumsal ve düşünsel yapının doğu etkisinden kurtulması için çok sayıda büyük reformlar gereklidir, kurtuluş yolu budur." der.²

Mustafa Kemal'den bir kaç sene sonra Sofya'yı ziyaret eden seyyahları da hayrete düşürür bu hızlı değişim. Ama mesafeli bakarlar bu dönüşüme. Öyle bir gelenekten gelmediğini düşündükleri bu şehrin yeni yüzünü biraz görgüsüz bulurlar.

"Sofya her mânâsıyla bir belde-i bilmem nasıl diyeyim? Bir belde-i avamdır. Her köşesi -hâli vakti yerinde bir köy delikanlısını hatırına getirir: Süslenmeyi öğrenmiş, fakat giyinmeyi bilmiyor. Parklarında gizli bir çiftlik kokusu var. Saraylarını görüncü yataklı vagon kumpanyasının büyük

of marble and gold overshadows the value of its architecture. I would prefer to see this exhibition of riches at a jeweler’s shop. A work of art should not remind me of the royal mint. The embrace of architectural beauty should allow me to contemplate beauty as a whole....”⁴

Another writer from the same era, Ahmet Rasim, narrates his own reception of change by focusing on the people of Sofia rather than the city itself:

“These people do not have the same manners that we do. We play with our moustache and stroke our beards while contemplating something. The Bulgarian, instead, crosses his arms, or puts his hands in the pockets of his jacket or coat. A Bulgarian in contemplation looks both like a peasant and a European while trying to arrive at a decision, and once he has made the decision he raises his eyes and moves his cheeks and his lips as if he were about to smile. Whatever clothes he wears, whatever fanciful textiles he wraps himself up in, and even with the greatest development he manages to achieve – nothing, none of this, can change

his manner of thinking, let alone his mimicry. This mimicry is the defining feature of a villager, a mountain man.”⁵

While Şehâbettin and Rasim acted with suspicion towards the changes in Bulgaria, the country became a source of inspiration for Mustafa Kemal. Ten years later, by establishing the Republic, Kemal took the first steps of the change he was dreaming of in Sofia. Perhaps that is why I felt as if I were in Ankara – a city that was built to be the Republic’s new capital – on my first day in Sofia.

On my second day in Sofia, I met with Tsvetomir Todorov, a PhD fellow at the Balkan Research Institute, as well as with Margarita Dobрева, a research assistant. During a discussion on the parameters of legitimizing history, Todorov mentioned the two big gaps in Bulgarian history. He explained that the first dark era was Byzantine rule, which lasted for 200 years; the second one was Ottoman rule, which lasted for 500 years. Until fifteen years ago, bridges built by Ottomans were regarded as Roman. The same fate was shared by Byzantine heritage as well. He added that scholars started discussing Ottoman heritage for the first time only after the fall of the Communist regime.

On the third day, I visited the National Museum of History which had a famous Bulgarian historian as the director. The tour guide began by explaining the major archeological findings from the Thracian period, and informed us about the First and Second Bulgarian Kingdoms. He then began to tell us about the period under Ottoman rule. That period, often mentioned as only one paragraph

otelleri aklımıza gelir...Sofya şüphe yok ki, artık şark şehri değil, henüz bir garp şehri de değildir. Sima bir adamın âyine-i rûhu olduğu gibi bir şehrin manzarası da sekenesinin 3. Cenap Şahabettin: Avrupa Mektupları, İstanbul, Matba’i Amira, 1335/1919; Zeynep Uluant (ed.), İzmir: Akademi Kitabevi, 1997, sf.7

savaşında ölen Rus askerleri anısına inşa edilmiş Alexander Nevsky kilisesini şöyle anlatıyor: “Kremlin sarayından koparılmış bir parçaya benzeyen bu mâbede bakınca hatırıma din ve ibadetten evvel duvarcılar, bankerler ve şekerçiler gelir...Mübâlağa-i ziyet paranın çokluğundan ziyâde zevkin azlığına delâlet eder: San’ata tasarruf yaraşır, israf değil. Mermer, altın oyma o kadar mebzul ki binanın şi’r-i mimârisini kaçırmış. Bu teşhir-i serveti ben kuyumcu camekânlarında 4. Cenap Şahabettin: Avrupa Mektupları, İstanbul, Matba’i Amira, 1335/1919; here modern Turkish version, Zeynep Uluant (ed.), İzmir: Akademi Kitabevi, 1997, sf. 10 ve 11

düşünmek adeti burda geçerli değil. Bulgar ne düşünecekse ya ellerini gocuğunun koltuklarına ya da ceketinin, paltosunun ceplerine atarak düşünür. İşte o zaman sima, köylüce veya Avrupai bir görünüşle kararip açılarak karar aldıktan sonra alın, gözler yukarı kalkar, gülücüğe benzeyen bir yüz buruşturma eseri yanak, dudak gibi yerlerde bir müddet siper edip koybolur. Hiçbir kıyafet, hiçbir tuvalet, zannederim ki gelecekte daha yükselecek olan hiç bir uygarlık bu düşünme tarzını değiştiremeyecektir. Bu dağlı, milli ayırmedici bir özelliklidir...”⁵

Onların şüpheyle yaklaştığı bu değişim, Mustafa Kemal’e ilham kaynağı olurken, Sofya’da hayalini kurduğu bu dönüşümün ilk adımlarını on sene sonra 1923’de kurulan Cumhuriyet’le atar. Belki de bu yüzdendir Sofya’daki ilk günümde kendimi Ankara’da gibi hissetmem...

Sofya’da ikinci gün Balkan Araştırmaları Enstitüsü’nde doktorasını yapmakta olan Tsvetomir Todorov ve araştırma görevlisi Margarita Dobрева ile görüştüm. Todorov resmi tarih anlayışının arakasındaki paradigmalardan bahsederken,

in historical overviews, was summarized in the museum showcase with two Korans, a sword, and two plates. When I asked if nothing else remained, the guide replied by mentioning the mosques. He added that, as with the Thracian period, nothing remained to exhibit. When I inquired into the reasons for this, the guide’s only reply was that he, too, was unsure of the cause, though perhaps it was because the Ottoman period represented a relatively late period in Bulgarian history, and therefore people attributed less importance to it. He added that Sofia was a center of tolerance, giving the example of a church, a mosque, and a synagogue co-existing in the city center. He also argued that the history of the Bulgarian lands spread out over 7,000 years, and it was therefore not possible to exhibit everything of interest. Instead, the museum presented this period through research conducted by the Christian Church on redefining the Bulgarian identity, as well as with a display of icons, various historical documents, and exhibits on the wars of independence. This visit had allowed me to crosscheck the information I had gathered from Todorov the previous day.

On my fourth day in Sofia I met with Margarita Dobрева at the Oriental Studies section of the National Library which housed the Ottoman archives. Unfortunately, I could not speak with anyone due to bureaucratic hurdles, or perhaps due to other reasons that were purposefully withheld from me. I was only able to see a few Ottoman documents; some of the scrap papers bought from Turkey, and also a few books that Ms. Dobрева brought out from the archives. One of the documents consisted of records of the population, education, and property situation of a small settlement around Vidin, based on the first population census carried out between 1830 and 1831.

The first of the two books I could get hold of was published by the first Ottoman typographer, İbrahim Müteferrika, and was titled *Tarihül-Hindil-Garbi el Müsemma bi Hadis-i Nev* (History of the West Indies). Translated into Ottoman, it described the American continent, and included pictures of intriguing animals and flora. The second book, *Cihannüma*, by Katip Çelebi, included information on geography and astrology, and included watercolor maps and forms. Examining these two books left a significant impression on me.

“In the 21st century, everybody has a hobby called history. Indeed, this is something understandable. History is an accessible hobby, not something like microbiology,” remarked a person I interviewed in Sofia.

Bulgaria’s relationship with its history displays similarities to the relationship that Turkey has with the history of its own Republic. A history that exists

Bulgar tarihindeki iki büyük boşluğun varlığından söz etti. Bu karanlık dönemlerden birinin 200 yıl süren Bizans egemenliği, diğerinin 500 yıl süren Osmanlı egemenliği olduğunu, son beş on seneye kadar Osmanlı’nın inşa ettiği köprülerin Roma İmparatorluğu’na atfedildiğini, o dönemden kalma olarak algılanıp öyle adlandırıldığını, aynı muameleyi Bizans eserlerinde gördüğünü, komünist rejimin yıkılmasının ardından ilk defa Osmanlı mirasının bilim adamları tarafından tartışılmaya başlandığını söyledi.

Üçüncü gün müdürlüğünü ünlü bir Bulgar Tarihçisinin yaptığı Ulusal tarih müzesindeydim. Müze rehberi bize önce Traklar’dan kalma önemli arkeolojik buluntuları gösterip 1. ve 2. Bulgar krallıkları hakkında bilgi verdi. Osmanlı İmparatorluğu’nun egemenliği altında kaldıkları döneme geldiklerimizde tarih kitaplarına kısa bir paragraf olarak yansıyan 500 sene küçük bir vitrindeki iki Kuran, bir kılıç, iki kapla özetleniyordu.

Geriyeye birşey kalmadı mı diye sorduğumda Camiler’den bahsedip, Traklar gibi müzede sergilenicek bir şey olmadığını söyledi. Nedenini ise bilmediğini, belki geç bir dönem olduğu için insanların pek üzerinde durmadığını, ama Sofya’nın bir tolerans şehri olup merkezinde Cami, Kilise ve Sinegog’u yan yana barındırdığını, Bulgar topraklarının 7000 yıl gibi çok uzun bir tarihi olduğunu, herşeyi sergilemenin mümkün olmayacağını söyledi. Müze bu dönemi daha çok Bulgar kimliğinin yeniden yapılandırılmasına yönelik kilisenin yaptığı çalışmalara dair belgelere, ikonografilere ve bağımsızlık savaşlarına ayırmış. Böylece bir gün önce Todorov’dan dinlediklerimin, bir gün sonra Ulusal Tarih Müzesi’nde sağlamlasını yapmış oluyordum.

Dördüncü gün, Milli Kütüphane de buluşmak üzere sözleştiğim Margarita Dobрева ile birlikte Osmanlı arşivlerinin de içinde bulunduğu Şarkiyat bölümündeydik. Maalesef ya bürokratik, ya da bilmemi istemedikleri başka sebeplerden kimseyle görüşmem mümkün olmadı. Sadece Bayan Dobрева’nın arşivden getirdiği Türkiye’den hurda kağıt olarak satın alınmış bir kaç Osmanlı belgesi ile bir iki kitap görebildim. Belgerden biri 1830-1831 yılları arasında Osmanlı imparatorluğu’nda yapılan ilk nüfus sayımında, Vidin civarındaki bir yerleşim yerinin eğitim, mülkiyet, gelir ve nüfus durumuna dair sicilleri içeriyordu.

Kitaplardan ilki ise, ilk Osmanlı matbacısı İbrahim Müteferrika tarafından basılmış, Fantastik hayvanlar ve doğa örtüsüne sahip bir coğrafyanın resmedildiği yabancı bir dilden Osmanlıca’ya çevrilmiş Tarihü’l-Hindil’-Garbi el-

only through oral transmission and with ruptures in its narrative cannot become a hobby, as it cannot even arouse the curiosity necessary to be engaged with it. Under these circumstances, everything happens by chance, as it did in Boris Deliradev's case.

Deliradev was the only person I interviewed in Sofia who was not professionally involved with historical studies. Upon completion of his university education in the United States and Bulgaria, this translator returned to his hometown, Chirpan, unaware that his interest in history was about to blossom into a passion. For him Bulgarian history was "two-dimensional" until he discovered a collection of books dating back to the Ottoman era in the local library in Chirpan. The books in this small library located near a church were accessible to the public after the Sunday sermons. The books present in this one-chamber library had not been purchased by the library director as they would be today, but had been donated to the collection by local inhabitants, all from various social backgrounds. All 182 books written in 14 different languages were moved into a new library built in the 1930s, but since no one was able to read those languages any more, they were put into a storage room without any cataloguing or classification.

Just as the traveler's accounts had offered an alternative narrative for me, Deliradev's encounter with these books resulted in a similar experience for him; one that allowed him to develop a position that was independent of the official version of Bulgarian history:

"Finding these books was an amazing event for me. Feeling these books, turning the pages that no one had laid eyes on for a century ... It was both an intellectual and an emotional experience. When I was in high school, no one ever told me that all those languages had been spoken by our ancestors. By the time I was born, there was no one left in my family who could actually speak them anymore...."

For his birthday, Boris Deliradev asked his friends to make small donations of money instead of buying him presents. Out of the 182 books, 136 were written in 14 other languages than Bulgarian. With the money he collected, he took up the task of overseeing the translations of the title pages of the 136 books into Bulgarian.

Müsemma bi Hadis-i Nev (History of the West Indies) adlı eser idi. İkinci kitap coğrafi ve astromomik bilgiler ile sulu boya ile resmedilmiş haritalar ve şekiller içeren Osmanlı bilim adamı Katip Çelebi'ye ait Cihannüma adlı eser idi. Bunları görmek beni derinden etkiledi.

"Yirmibirinci yüzyılda herkesin tarih denilen bir hobisi var, aslında anlaşılır bir durum, tarih kolay erişilebilir bir hobi, mikrobiyoloji falan gibi bir şey değil" dedi Sofya da görüştüğüm biri.

Bulgaristan'ın kendi tarihi ile olan ilişkisi Cumhuriyet sonrası Türkiye tarihi ile benzerlikler gösteriyor. Eğer tarih anlatımı kuşaklar arsında oral yoldan da kesintiye uğramışsa bırakın hobi edinmeyi, merak uyandırması bile zor. Bu durumda Boris Deliradev'in hikayesinde olduğu gibi iş tesadüflere kalıyor ...

Deliradev Sofyada görüştüklerim arasında tarihsel bir konuyla profesyonel olarak ilgilenmiyen tek kişiydi. Bu İngilizce çevirmenin merakla başlayıp tutkuya dönüşen ilgisi Amerika'da ve Bulgaristan'da aldığı üniversite eğitimi sonrası çocukluğunu geçirdiği şehre, Çırpan'a dönüşüyle başlar"

Osmanlı zamanından kalma bir kitap koleksiyonundan haberdar olana dek Bulgar tarihinin büyük bir bölümü onun tabiriyle "iki boyutlu" dur. Kitaplar Osmanlı zamanında

kilisenin yanında kurulmuş bir kitaplığa aittir. Pazar günleri ayından sonra açılan tek odalı küçük şehir kitaplığı bugünkü gibi idarecileri tarafından satın alınan kitaplarla kurulmuş bir kütüphane değil, şehrin farklı sosyal tabakalarından gelen sakinlerinin bağışladığı kitaplardan oluşmuş bir kütühanedir. Bu 14 farklı dilde yazılmış 182 kitap 1930'larda kurulan yeni kütüphaneye taşınmada, zaman içinde şehirde o dilleri konuşan ve yazan kimse kalmadığı için, tasnif bile edilmeden depoya kaldırılırlar.

Nasıl Seyyahların yazıları benim haberdar olmadığım bir alanın keşfini olanaklı kıldıysa, bu karşılaşma için Deliradev'de resmi tarih anlatımından bağımsız başka bir bakış geliştirebilmesini sağlayan benzer bir deneyime işaret ediyor: "Onları bulmak büyük bir olaydı benim için. Yüzyıl boyunca kimsenin kapağını açmadığı kitapların sayfalarını çevirmek, onlara dokunmak... Entellektüel olduğu kadar duygusal bir deneyimdi. Liseye giderken kimse bana bu şehirde o dillerin atalarımız tarafından konuşulduğundan bahsetmedi. Doğduğumda da ailede o dilleri konuşan kimse kalmamıştı...".

Boris Deliradev doğum gününde arkadaşlarından hediye yerine ufak bir bağışta bulunmalarını rica eder. Toplanan parayla 182 kitaptan Bulgarca olmayan 14 dildeki 136 kitabın kapakları Bulgarca'ya çevrilmeye başlanır.

Hotel Balkan,
Belgrad, 2004
© ESRA ERSEN